

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Rakenduslingvistika osakond

Anastasiia Karpushkina

DÜNAAMILIST MODAALSUST VÄLJENDAVAD VERBID SOOME
JA EESTI KEELES

Bakalaureusetöö

Juhendaja dotsent Raili Pool

Tartu 2018

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus	3
1. Teoreetilised alused.....	5
1.1. Modaalusus.....	5
1.2. Dünaamilist modaalusust väljendavad verbid	8
2. Dünaamilist modaalusust väljendavad verbid soome ja eesti keeles.....	10
2.1. Üldiselt suutelisust väljendavad verbid.....	10
2.1.1. Universaalsed suutelisust väljendavad verbid eesti keeles.....	10
2.1.2. Universaalsed suutelisust väljendavad verbid soome keeles.....	13
2.2. Aja piisavust väljendavad verbid	15
2.3. Jõu piisavust väljendavad verbid	16
2.4. Teadmiste, oskuste vms piisavust väljendavad verbid.....	17
2.4.1. Teadmiste, oskuste vms piisavust väljendavad verbid eesti keeles	17
2.4.2. Teadmiste, oskuste vms piisavust väljendavad verbid soome keeles	18
2.5. Julguse vms piisavust väljendavad verbid.....	19
2.5.1. Julguse vms piisavust väljendavad verbid eesti keeles	20
2.5.2. Julguse vms piisavust väljendavad verbid soome keeles	22
2.6. Muud suutelisust väljendavad verbid.....	25
2.6.1. Muud suutelisust väljendavad verbid eesti keeles	25
2.6.2. Muud suutelisust väljendavad verbid soome keeles	26
Kokkuvõte	27
Lühendid	29
Kirjandus	30
Näiteallikad	32
Глаголы, выражающие динамическую модальность в эстонском и финском языках. Аннотация.....	33
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	35

Sissejuhatus

Käesolevas bakalaureusetöös käsitletakse eesti ja soome keele dünaamilist modaalsust väljendavaid verbe. Neid analüüsitakse semantilisest ja etümoloogilisest seisukohast kontrastiivse meetodi abil, toetudes Heikki Kangasniemi suutelisust väljendavate verbide liigitusele. Töö eesmärk on välja selgitada, milliste verbide abil väljendatakse dünaamilist modaalsust eesti keeles, võrrelda nende tähendusi soomekeelsete dünaamilist modaalsust väljendavate verbide tähendustega ning esitada uurimuse käigus avastatud semantilisi erinevusi.

Uurimisprobleem seisneb selles, et nii eesti kui ka soome keeles on olemas suur hulk suutelisust ja/või dünaamilist modaalsust väljendavaid tegusõnu, mille omandamine ja õige kasutamine võivad põhjustada raskusi mitte-emakeelekõnelejate jaoks. Mõned käsitletavatest verbidest on moodustatud samast juurest (nt ee *võima* ja sm *voida*, ee *julgema* ja sm *juljeta* jne), kuid nende tähendused kahes keeles võivad siiski erineda. Seega on uuritav teema aktuaalne nii pedagoogiliselt kui ka tõlkeseisukohalt.

Kangasniemi liigitus on laenatud tema edasijõudnutele mõeldud soome keele õpikust „Suomen kielen tikapuut: kielioppi- ja harjoituskirja. Jatkotaso 2“ (Kangasniemi 2007: 72–74). Selline valik on tingitud asjaolust, et see on kõige uuem suutelisust väljendavate verbide klassifikatsioon soome keeles. Lisaks on see mugav pedagoogilisest perspektiivist, sest sellele võib toetuda ka eesti keele võõrkeelena õpetamisel. Kangasniemi klassifikatsioon põhineb osaliselt Aili Flinti raamatus „Semantic structure in the Finnish lexicon: verbs of possibility and sufficiency“ esitatud liigitusel (Flint 1980: 59–60), kuid Kangasniemi liigitus tundub olevat lakoonilisem ja täpsem kui Flinti oma. Igaüks seitsmest Kangasniemi poolt eristatavast grupist väljendab teatud omaduste hulga piisavust, sest iga dünaamilist modaalsust väljendava verbi tähendust mõjutab kaks komponenti ehk piisavus ja võimalikkus (Kangasniemi 1987: 154).

Eestis on modaalsuse ja modaalverbide uurimisega tegelenud Mati Ereht, Petar Kehayov, Huno Rätsep, Reeli Torn-Leesik, Ilona Tragel, Ellen Uuspõld jm. Võõrkeelsetest allikatest on käesoleva töö kirjutamisel osutunud kõige kasulikumaks Heikki Kangasniemi ja Aili Flintti teosed. Verbide tähenduste ja algupära analüüsimiseks on kasutatud EKI „Soome-eesti suursõnaraamatut veebis“ (2017), „Eesti keele seletavat sõnaraamatut“ (2009) ja „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ (2012) ning Risto Haarala jt seletavat sõnaraamatut „Suomen kielen perussanakirja“ (1996), samuti Erkki Itkose jt sõnaraamatut „Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja“ (1992).

Töö on sisuliseks jätkuks bakalaureusetöö autori poolt 2015. aastal Petroskoi Riiklikus Ülikoolis kaitstud diplomitööle „Suomen kielen voimista ilmaisevat verbit“ (Karpushkina 2015), mis käsitleb suutelisust väljendavaid verbe soome keeles.

Eestikeelsed näited on võetud Keeleveebi Tasakaalus korpusest (TK), mis sisaldab nii publitsistlikke kui ka ilukirjanduslikke tekste. Soomekeelsete näidete allikaks on koondkorpus Korp, nimelt Soome rahvusraamatukogu ajalehekogumiku soomekeelsete ajalehetekstide korpused (KLK).

Töö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis tutvustatakse modaalsuse mõistet ja liike ning dünaamilise modaalsuse väljendamiseks kasutatavaid tegusõnu. Teine peatükk keskendub dünaamilist modaalsust väljendavate tegusõnade tähenduste analüüsile. On oluline mainida, et käesolevas töös käsitletakse eelkõige dünaamilist võimalikkust väljendavaid verbe, kuna dünaamiline vajalikkus sarnaneb deontilise modaalsusega, mis ei lase tõmmata selget joont nende vahele ning on aluseks mahukamale ja põhjalikumale uurimisele.

1. Teoreetilised alused

1.1. Modaalsus

Modaalsuse all mõeldakse tavaliselt hinnangumodaalsust ehk kõneleja või kirjutaja hinnangut lausesisu tõesuse või võimalikkuse ning tegevuse lubatavuse või kohustuslikkuse kohta (Uuspõld 1989: 468). Modaalsuse kaks põhiaspekti on võimalikkus ja vajalikkus (Laitinen 1988: 58). Üks kesksetest modaalverbide uurimises kasutatavatest mõistetest on modaalsuse liigid. Neid eristatakse alates 1970-ndatest (Jokela 2012: 71). Heikki Kangasniemi (1987: 138) eristab kolme modaalsuse liiki ehk dünaamilist, deontilist ja episteemilist modaalsust. Mati Erelt ühendab dünaamilisuse ja deontilisuse mitte-episteemilise ehk osalejakeskse modaalsuse kategooriaks. Ta nimetab deontilist modaalsust osalejaväliseks ja dünaamilist osalejasiseseks, kuna viimase puhul on võimalikkus ja vajalikkus tingitud tegevussubjekti enda võimelisusest või sisemisest sunnist. (Erelt 2013: 106) Ellen Uuspõld (1989: 468–469) märgib, et mõnedes töödes mainitakse ka aleetilisust (vastavust tegelikkusele) ja subjektiivset õnneks/kahjuks hinnangut. Vladimir Plungian (2003, viidatud Erelt 2013 järgi) nimetab dünaamilist ja deontilist modaalsust (koos tingivas kõneviisis verbiga väljendatava ehk nn tingimusliku modaalsusega) irreaalse modaalsuse kategooriaks. Iga modaalsuse liik väljendab teatud propositsiooni hinnangut ja esineb nii jaatavas kui ka eitavas vormis (Kangasniemi 1987: 157–160). Kangasniemi järgi (1987: 138) seisneb episteemilisuse peamine erinevus dünaamilisusest ja deontilisusest selles, et episteemilise tähendusega lauses viitab modaalverb või muu modaalsust väljendav sõnaliik tervele propositsioonile. Allolev tabel (Karpushkina 2015: 10) on koostatud Heikki Kangasniemi (1987) ja Ellen Uuspõllu (1989: 469–470) artiklite põhjal.

Tabel 1. **Modaalsuse liigid**

MODAALSUSE LIIK		JAATUS	EITUS
DÜNAAMILISUS	VÕIMALIKKUS	Võimelisus	Võimetus
	VAJALIKKUS	Vajalikkus	Paratamatus
DEONTILISUS	VÕIMALIKKUS	Lubatavus	Mittekohustuslikkus, mittevajalikkus
	VAJALIKKUS	Kohustuslikkus, vajalikkus	Keelatus
EPISTEMILISUS	VÕIMALIKKUS	Tõenäosus, et on	Tõenäosus, et ei ole
	VAJALIKKUS	Kindlus, et on	Kindlus, et ei ole

Epistemiilisust nimetatakse ka tõenäosusmodaalsuseks (Erelt 2013: 106), sest epistemiilis-modaalse tähendusega lause esitab kõneleja arvamust mingi teo tõe vastavuse kohta. Uuspõllu järgi väljendub kõneleja ebakindlus skaalas vähetõenäone (tõenäosus alla 50%) → võimalik (tõenäosus 50%, näide 1) → tõenäone (tõenäosus üle 50%, näide 2) (Uuspõld 1989: 470).

- (1) Sisearhitekti ametiga **on võimalik** hästi teenida (AJA).
- (2) Aga **kahtlemata** ta armastab oma orkestrante (AJA).

Deontilisuse astmeteks on positiivses vormis lubatavus, vajalikkus ja kohustuslikkus ning negatiivses vormis keelatus, mittevajalikkus ja mittekohustuslikkus (Uuspõld 1989: 469). Kangasniemi (1987: 141–142) toob välja mõisteid autoriteet ja deontilisuse agent, mis tähendavad vastavalt deontilisuse allikat ja deontilisuse adressaati. Viidates von Wrightile (1963) kirjutab ta, et deontilisus võib olla autonoomne ehk kõneleja enda sisemine veendumusel põhinev (näide 3) või heteronoomne. Kangasniemi arendab seda kontseptsiooni, mainides, et heteronoomse deontilisuse autoriteedina võivad esineda administratiivne või seadusandlik võim (näide 4), mingi isiku psühholoogiline või füüsiline võim (näide 5) ning sotsiaalsed normid (näide 6). (Kangasniemi 1987: 141–142) Deontilisuse agent võib omakorda alluda või mitte alluda autoriteedi nõuetele, teisisõnu esitab deontilist modaaltähendust

sisaldav lause tihtipeale autoriteedi tahte ja agendi soovide opositsiooni (Uuspõld 1989: 470).

- (3) Mul on see haigus ning ma **pean** sellega **võitlema** (AJA).
- (4) Alates eilsest **ei tohi** paljaste ja poolpaljaste naiste pildid kioskites enam alaealisi **ahvatleda** (AJA).
- (5) Ja teie seal tagareas, **ärge näsutage** nii agaralt nätsu, siin on inimesed, kes soovivad mind kuulata (ILU).
- (6) Ülikooli teenistuja **söögu** rahulikult ja viisakalt, eriti kui ta veel professori tütar on (ILU).

Dünaamilisus ehk võimelisusmodaalsus näitab eelkõige, et agent ehk tegevussubjekt on võimeline (näide 7) või võimetu (näide 8) sooritama mingit tegevust või loobuma sellest (Uuspõld 1989: 470).

- (7) Heldur **oli võimeline** oma äri alustama (ILU).
- (8) Ainult õppemaksust **ei suuda** me teadust **finantseerida** (AJA).

Lisaks võib see väljendada vajalikkuse või paratamatuse tunnetust, mille sunnil agent teeb (näide 9) või ei tee (näide 10) midagi (Uuspõld 1989: 470).

- (9) Lõpeb ju nädalavahetus ja jälle **tarvis jõuda** tagasi tööle või kooli (AJA).
- (10) Mul **ei tarvitsenud muretseda** raha ega töö pärast, nagu külas tavaline (ILU).

Dünaamilisuse allikad võivad olla sisemised (agendi omadused) või välised (aja, ruumi, temperatuuriga jms seotud asjaolud), sageli sünnib dünaamilisus nende mõju kombinatsioonina (Kangasniemi 1987: 142–143). Sellest lähtuvalt jagab Kangasniemi (1987: 143) dünaamilisust kaheks alaliigiks: agendikeskseks (näide 11) ja asjaoludest sõltuvaks (näide 12).

- (11) Emad **ei oska** lapsi kooliks **ette valmistada** (AJA).
- (12) Ka skaudijuht **ei jõua** ta tiheda elutempo juures enam **olla**, kuigi vaimustusega oma juhiaegadele tagasi mõtleb (AJA).

Iloa Tragel toob välja modaaltähenduse klassikalise arenguskeemi, mille järgi areneb dünaamilisest tähendusest deontiline, millest seejärel areneb episteemiline. Modaaltähendused moodustuvad omakorda põhiverbidest ehk konkreetse, iseseisva tähendusega tegusõnadest. (Tragel 2001: 332)

1.2. Dünaamilist modaalsust väljendavad verbid

Nii eesti kui ka soome keele uurijad märgivad, et dünaamilise modaalsuse väljendamiseks kasutatakse nendes keeltes peamiselt verbe ja verbitarindeid. Eesti keeles väljendatakse dünaamilisust peale modaalverbide selliste konstruktsioonide abil nagu *olema võimeline/võimetu + ma-infinitiiv*, *olema võimalik + da-infinitiiv* ning vahel ka verbiga *andma + da-infinitiiv*. Dünaamilisust väljendavate grammatiliste vahendite hulka kuuluvad üldisikuline ainsuse 3. pöörde vorm (eriti eituses), tarind *olema + -tav/-matu* ning vajalikkuse/paratamatuse paradigmas ka *pidama + ma-infinitiiv*, *vaja/tarvis olema + da-infinitiiv*, *sunnitud olema + ma-infinitiiv* ja *vajalikuks/tarvilikuks pidama + da-infinitiiv*. (Uuspõld 1989: 475–477)

Soome keeles väljendatakse dünaamilisust lisaks üksikutele verbidele tarindiga *olema + (t)tava* (Kangasniemi 1992: 356).

Mati Ereht (2013: 109) märgib, et dünaamilised modaalpredikaadid on süntaktiliselt iseseisvad.

Keeleteaduses esineb eri arvamusi selle kohta, millised verbid kuuluvad modaalverbide hulka. Flint (1980: 59–60) eristab 45 modaalverbi. Kangasniemi (1992: 44) paneb selle küsimärgi alla, kuna paljud neist „sisaldavad leksikaliseerunud elementi, mis määrab võimalikkusele mõjuvaid tegureid“. Raamatus „Modal Expressions in Finnish“ (1992: 361) eristab Kangasniemi 14 modaalverbi. 13 neist (v.a deontiline modaalverb *tulla*) väljendavad dünaamilist võimalikkust või vajalikkust, 8 esinevad ka suutelisust väljendavate verbide liigituses (*voida, saattaa, sopia, taitaa, mahtaa, pystyä, kyetä ja päästä*). Suutelisuse ja dünaamilisuse mõisted on järelikult tihedalt omavahel seotud.

Käesolevas töös lähtutakse põhimõttest, mille järgi modaalverbi tähtsaim erijoon seisneb selles, et see esineb alati koos teise verbi infinitiivivormiga (Hakulinen,

Karlsson 1995: 264). Seega ei ole mõned suutelisust väljendavad verbid, mis on esitatud Kangasniemi liigituses, siiski modaalsed, nt ruumi ja suuruse piisavust väljendavad verbid (Kangasniemi 2007: 72–73) ja verb *mahtaa*, kuna nad esinevad lauses üksnes lihtöeldisena.

2. Dünaamilist modaalsust väljendavad verbid soome ja eesti keeles

2.1. Üldiselt suutelisust väljendavad verbid

2.1.1. Universaalsed suutelisust väljendavad verbid eesti keeles

Eesti keeles on viis universaalset suutelisust väljendavat modaalverbi: *jaksama*, *jõudma*, *saama*, *suutma* ja *võima*. Lisaks väljendab suutelisust sõnaühend *hakkama saama*, mis ei sisalda modaalsust. Universaalseid suutelisust väljendavaid modaalverbe iseloomustab mitmetähenduslikkus, enamikul neist on nii modaalseid kui ka mittemodaalseid tähendusi, modaaltähendused saavad erineda liigi poolest (st dünaamilisus, deontilisus või episteemilisus). Ilona Tragel (2007: 332) kirjutab, et eestikeelsete verbide polüseemia arenemist mõjutas saksa keel ning vähesemal määral vene keel.

Modaalsust sisaldavas tähenduses väljendab tegusõna *jõudma* seda, et keegi on võimeline midagi tegema:

a) füüsilise jõu poolest;

(13) See oli neil Kaarliga kokku lepitud, et kui üks neist haavata saab ja **liikuda** enam **ei jõua**, laseb teine ta maha (ILU).

b) vaimsete või moraalsete võimete olemasolul;

(14) **Jõudsite** vahepeal kaua **vaikida** (ILU).

c) tänu majanduslikele ressurssidele;

(15) Üleriigilisi päevalehti kõhna rahakotiga vaskräamalane Pille sõnul **tellida** **ei jõua** (AJA).

d) aja poolest. (EKSS 2009)

(16) Selleks ajaks **oli** Rjabov juba **jõudnud tegutseda** Swing Clubi, Metronoomi ja Tallinna-Tartu ansambelis (AJA).

Selles tähenduses on verbi *jõudma* lähimad sünonüümid samasse gruppi kuuluvad *jaksama* ja *suutma* (EKSS 2009).

Tegusõna *jaksama* väljendab, et keegi suudab või on mingiks tegevuseks võimeline:

a) füüsiliselt;

(17) Naised **jaksavad kanda** koormat, mis moodustab 40 protsenti nende kaalust (AJA).

b) vaimselt (sealjuures mainitakse „Eesti keele seletavas sõnaraamatus“, et selles tähenduses on verbi *jaksama* kasutamine mitmes ühendis vananev);

(18) Ta **ei jaksanud** enam ema töölt koju **oodata** ja oma muret üksinda **kanda** (ILU).

c) majanduslikult, rahaliselt. (EKSS 2009)

(19) Nad **ei jaks**a neid **osta** ja surevad nagu kärbsed (AJA).

Verbi *suutma* lähimad sünonüümid on *jaksama*, *jõudma* ja *võima*. Suutmine on millekski võimeline olemine:

a) kehaliselt, tulenevalt organismi seisundist, tervisest vms olemasolust;

(20) Suhkruhaigus lõhkis ta organismi ja ta **ei suutnud** romaani **jätkata** (AJA).

b) vaimselt, psüühiliselt, tahte poolest;

(21) **Suudate** te talle **andestada**? (ILU).

c) oskuste, kogemuste, võimete vms olemasolul;

(22) Kui muidugi leidub keegi, kes **suudab** Rosa Liksomit ehedalt **tõlkida**, nii et säiliks originaali nauditavus (AJA).

d) majanduslikult, rahaliselt;

(23) Nad ütlesid, et Pert **ei suuda** neile **tagastada** kahe miljoni dollari suurust ettemaksu (AJA).

e) aja poolest. (EKSS 2009)

(24) Ma ei usu, et tollane Soome koondis **suutnuks** Rootsit otsustaval hetkel lisaajal **võita** (AJA).

Petar Kehayov ja Reeli Torn-Leesik (2009: 4) mainivad, et verbid *saama* ja *võima* on eesti keele tuumverbid. Samadest juurtest moodustatud modaalverbid esinevad kõigis seitsmes läänemeresoome keeles. Sealjuures on verbitüvi *vOi* läänemeresoome päritoluga ja tüvi *saa* kuulub soome-permi päritolurühma (Rätsep 1986: 663–664). Mõlemad tegusõnad väljendavad modaaltähendustes tegevuse võimalikkust (episteemilisus), seda, et kellelgi on võimalust või luba midagi teha (deontilisus) ning seda, et keegi on millekski suuteline (dünaamilisus), mis on Ilona Trageli andmetel (2007: 332) verbi *saama* tavalisim tähendus läänemeresoome keeltes. Järgmistes näidetes kasutatakse neid verbe dünaamilisuse väljendamiseks.

(25) Kas sina **saad valida** unenägu? (AJA).

(26) Praktiliselt **võib** robot **teha** kõike seda mis inimenegi, välja arvatud isiklikud otsustused, kas üht või teist asja osta või mitte (AJA).

Soome keeles aga omab verb *saada* eelkõige deontilist modaaltähendust, väljendades lubatust. Tragel (2007: 332–333) mainib muuhulgas, et paljud põhjaeestlased kasutavad soomepäraselt *ei saa*-keeldu, kuigi eesti kirjakeeles kasutatakse samas tähenduses keelde *ei tohi* ja *ei või*, ning verb *saama* väljendab eitavates lausetes dünaamilist suutmatust (vt näiteid 27–28).

(27) Börsikrahhi **ei saanud** keegi ette **näha** (AJA).

- (28) Mistä luomutuotteisiin saadaan seleeniä, kun kemiallisia lannoitteita **ei saa käyttää?** (Korp).

2.1.2. Universaalsed suutelisust väljendavad verbid soome keeles

Soomekeelsed verbid *saattaa* ja *voida* (eriti *voida*) ning eestikeelsed *jõudma*, *suutma* ja *võima* on universaalsed võimist väljendavad ehk dünaamilist modaalsust sisaldavad verbid. Verbiga *voida* võib asendada kõik muud suutelisust väljendavad soomekeelsed verbid, sama kehtib eestikeelse verbi *võima* kohta. Verbid *kyetä* ja *pystyä* näitavad, et mingit tegevust on võimalik sooritada tänu jõu, teadmise või oskuse piisavusele. Verbi *pystyä* tähendus on natuke laiem, kuna sisaldab lisaks sobivaid asjaolusid, mis aitavad tegevuse sooritamisele kaasa. Kangasniemi hoiatab lisaks eespool toodule, et tegusõna *kyetä* kasutatakse mõnikord meeste seksuaalse võimekuse puhul, mis võib põhjustada selle verbi kasutussageduse langemist. (Kangasniemi 1992: 35–37)

Sõnaraamatu „Suomen kielen perussanakirja“ järgi tähendab verb *kyetä*, et midagi võib teha tänu oskuste või muude eeliste või võimaluste olemasolule (Haarala jt 1996: 610). Eesti keeles vastavad EKI „Soome-eesti suursõnaraamatu“ järgi (2017) selle verbi tähendusele tegusõnad *suutma*, *jaksama*, *võima* ning mittemodaalses tähenduses mõnikord *sobima*. Verb *kyetä* väljendab, et keegi on millekski sobiv.

- (29) Sisällissodan runteleman Libanonin asukkaat **kykenevät asumaan** yhdessä, vaikka edustavatkin eri uskontoja (Korp).

Verbil *pystyä* on soome keeles kolm tähendust (Haarala jt 1996: 610):

a) see võib väljendada suutelisust üldises mõttes, sünonüümselt soome verbidega *kyetä*, *osata* ja *taitaa* (Haarala jt 1996: 610) ning eesti verbidega *hakkama saama*, *jaksama*, *jõudma*, *suutma* (SES 2017);

- (30) Myllylä oli loukannut torstaina jalkansa **eikä pystynyt hiihtämään** (Korp).

b) see väljendab, et mingi tera, tööriistaga jms. saab midagi lõigata, midagi peale hakata (SES 2017);

(31) Kangassaksilla **pystyy leikkaamaan** tehokkaasti paksuakin kangasta (Korp).

c) lisaks võib see väljendada lause subjekti võimist millelegi mõjuda, midagi söövitada (SES 2017).

(32) Tiedemiehet ovat sitä mieltä **etteivät** meteorit **pysty vahingoittamaan** Pioneeria (Korp).

Tegusõna *päästä* on samuti mitmetähenduslik, kuigi mõned selle tähendused ei sisalda modaalsust. Dünaamilist modaalsust omavas tähenduses vastab see eesti verbidele *pääsema* ja *saama* (SES 2017) ning väljendab, et midagi on võimalik teha aja piisavuse või sobivate asjaolude tõttu (Kangasniemi 2007: 72).

(33) Jere Karalahti **pääsi juhlistamaan** vuodenvaihdetta mukavissa tunnelmissa (Korp).

Verbi *saattaa* kolmest tähendusest sisaldab modaalsust ainult üks (Haarala jt 1996: 6), mille lähim sünonüüm on soome keeles *voida* (Karpushkina 2015: 22). Selles tähenduses võib see sisaldada kas dünaamilist või episteemilist modaalsust. Dünaamilist modaalsust omavas tähenduses võib selle tõlkimiseks eesti keelde kasutada verbe *saama*, *suutma* ja *võima* (SES 2017).

(34) Kun ruokaa ryhdyttiin tuottamaan enemmän paikallaan pysyen, väestökin **saattoi kasvaa** (Korp).

Verbi *voida* tähendus langeb üldiselt kokku eesti tegusõna *võima* omaga, kuid mittemodaalses tähenduses kasutatakse seda ka terviseseisundile viitamiseks (SES 2017). See on kõige sagedamini kasutatav modaalverb nii suutelisuse kui ka suutmatuse väljendamiseks (Kangasniemi 1992: 67). Mati Erelt (2013: 118) mainib, et eesti keeles kasutatakse tegusõna *võima* sagedamini episteemilises tähenduses. Kangasniemi (1987: 138) märgib sealjuures, et verbi *voida* sisaldavate lausete

modaalsuse iseloomu on mõnel juhul üsna raske tõlgendada, sest kõiki kolme modaalsuse liiki väljendatakse soome keeles peamiselt samade vahenditega. Eriti raske on tema sõnul dünaamilisuse eristamine deontilisusest, sest neil on samasugune semantiline struktuur (Kangasniemi 1987: 146).

(35) **Eipä** synnytyksen kulkuun **voi** hirveästi **vaikuttaa** (Korp).

2.2. Aja piisavust väljendavad verbid

Heikki Kangasniemi (2007: 72) liigitab sellesse gruppi verbid *ehtiä*, *ennättää*, *joutaa*, *joutua*, *keretä*, *keritä* ja *kerjetä*, mis väljendavad oma dünaamilist modaalsust sisaldavates tähendustes, et tegevus on võimalik tänu aja piisavusele, ning need tõlgitakse eesti keelde tavaliselt tegusõna *jõudma* abil (SES 2017).

(36) Õpilastel on tunne, et nad **ei jõua** neile antud kodutööd **ära teha** (AJA).

Soome verbi *ehtiä* kasutatakse nii liitöeldise osa kui ka lihtöeldisena, tähendus jääb sealjuures samaks. See näitab, et midagi on võimalik teha teatud perioodi jooksul, mingiks ajaks. Selle verbi lähimad sünonüümid on *ennättää* ja *keritä*. (Haarala jt 1996: 98) Pauli Saukkonen (1995: 176) mainib, et vanasti oli *ehtiä* kiirustamist väljendav liikumisverb, mis ilmneb kaasajal verbi luulekeelses tähenduses (SES 2017).

(37) Venäläiset **ehitivät** kuitenkin **ostaa** sen ennen viime viikolle suunniteltua testitilaisuutta (Korp).

Ennättää on verbi *ehtiä* absoluutne sünonüüm (Haarala jt 1996: 113; SES 2017).

(38) Laura Malmivaarakin **on ennättänyt kokea** 26-vuotiaaksi monenlaista (Korp).

Tegusõnad *joutaa* ja *joutua* on polüseemsed ning neid kasutatakse sageli mittemodaalses tähenduses. Mõlemad neist võivad sisaldada nii dünaamilist kui ka deontilist modaalsust (SES 2017).

Dünaamilisust väljendades on *joutaa* sünonüümne verbidega *ehtiä*, *ennättää* ja *keritä* (Haarala jt 1996: 327).

(39) Kuka niitä aamulla **joutaa katsomaan** (Korp).

Lisaks võib see osutada kasutamata vaba olemisele (SES 2017).

(40) Liikuntatiloista ei riitä vuoroja kaikille halukkaille, joten tyhjänä uusikaan sali **ei joutaisi seisomaan** (Korp).

Verbidest *keretä*, *keritä* ja *kerjetä* kasutatakse sõnaraamatu „Suomen kielen perussanakirja“ järgi (1996a: 446) tavalisemalt *keritä* (mille tüveks on *kerkiä*-). Nad on monoseemsed (SES 2017).

(41) **Ei** täällä enää **keretä** potilaiden kanssa **juttelemaankaan** (Korp).

(42) He **kerkiävät kääntymään** hyvin lyhyemmälläkin radalla (Korp).

(43) Jokaista miestä **ei** kuitenkaan kuukauden aikana **kerjetä auttamaan** (Korp).

2.3. Jõu piisavust väljendavad verbid

Heikki Kangasniemi liigituse järgi (2007: 73) kuulub sellesse gruppi kaks verbi: *jaksaa* ja *mahtaa*, millest dünaamilist modaalsust väljendab ainult *jaksaa*. Vaatamata sellele, et verb *mahtaa* väljendab arvatavasti suutelisuse suurimat astet, tähendades tihtipeale, et asjale prooviti mõjuda kõikide teatud vahendite abil, kuid mitte miski ei aidanud (Flint 1980: 84), kasutatakse seda selles tähenduses lihtõeldisena, st dünaamilist modaalsust see ei sisalda. *Mahtaa* võib ometi väljendada episteemilisust (SES 2017), mida selle uurimustöö raames ei käsitleta.

Eesti keelde tõlgitakse tegusõna *jaksaa* modaalsust omavates tähendustes tavaliselt verbidega *jaksama* ja *jõudma* ning mõnikord ka *suutma*, juhul kui kirjeldatakse võimeline olemist tänu psüühilistele võimetele (SES 2017).

(44) Mul on küll kohver, aga kui ma kõik oma raua sinna laon, siis ma lihtsalt **ei jaksa** seda **liigutada** (ILU).

(45) Kala pani sen verran hanttiin, että hän ei meinannut **jaksaa nostaa** sitä ylös (Korp).

Nii eesti kui ka soome keeles võib see lisaks kehalisele ja psüühilisele suutmisele tähendada suutmist rahaliste, varaliste ressursside olemasolul, sageli eitavates lausetes (EKSS 2009).

(46) Linna haigekassa pensionäride hammaste eest **hoolitseda ei jaksa** (AJA).

(47) Palkka **jaksetaan maksaa** (Korp).

2.4. Teadmiste, oskuste vms piisavust väljendavad verbid

2.4.1. Teadmiste, oskuste vms piisavust väljendavad verbid eesti keeles

Selleks, et väljendada mingi tegevuse võimalikkust teadmiste, oskuste vms olemasolul, kasutatakse eesti keeles lisaks universaalsetele suutelisust väljendavatele verbidele tegusõnu *oskama* ja *mõistma*.

„Eesti keele seletava sõnaraamatu“ järgi (2009) tähendab verb *oskama*, et keegi on omandanud osavuse millekski:

a) õppimise käigus;

(48) **Ei osata** enam eesti tähti ka eesti keeles **lugeda** (AJA).

b) mingi võime olemasolul, millegagi lodusalt toime tulles.

(49) Kui töötav inimene **oskab** väljaspool argielu end õigesti ja organiseeritult **välja puhata** ja **lõõgastuda**, on tema järgmise päeva töö kindlasti ka tulemuslikum (AJA).

Oma modaalses tähenduses on tegusõna *mõistma* verbi *oskama* kõnekeelne sünonüüm (EKSS 2009).

- (50) Reformide eesmärk seisneb ju selles, et ettevõtted liiguksid inimeste käest, kes **ei mõista** nendega midagi **peale hakata**, nende inimeste kätte, kes **mõistaksid äri teha** (AJA).

2.4.2. Teadmiste, oskuste vms piisavust väljendavad verbid soome keeles

Sellesse gruppi kuuluvad tegusõnad *osata* ja *taitaa*. Verbi *osata* eestikeelsed vasted on *oskama*, *mõistma*, *valdama*, *teadma* ja *tundma*. *Taitaa* tõlgitakse eesti keelde tavaliselt verbide *oskama*, *jõudma*, *suutma* ja *võima* abil. (EKSS 2009) Nende kahe tegusõna peamine vahe seisneb selles, et verb *taitaa* väljendab oskamise kõrgemat astet.

Kangasniemi järgi (2007: 73) väljendab verb *oskama*, et tegevuse sooritamine on võimalik tänu teadmiste või osavusele. Kui keegi oskab midagi teha, tähendab see, et ta on õppinud seda tegema, valdab, teab, tunneb seda, saab sellest aru. Seda tegusõna kasutatakse nii jaatavates kui ka eitavates lausetes. (Haarala jt 1996: 371)

- (51) Parturit **osaavat** jo **tehdä** sen oikein (Korp).
(52) Jokainen delfiini kyllä **osaa seurata** omaa kouluttajaansa (Korp).

Tegusõna *taitaa* viitab sellele, et tegevust on võimalik sooritada osavuse olemasolul (Kangasniemi 2007: 73). Sõnaraamatu „Suomen kielen perussanakirja“ järgi on sõna *taito*, millest pärineb verb *taitaa*, harjutamise või õppimise kaudu saavutatud või looduslik võime, mingi tegevuse valdamine, oskamine. Samast tüvest on moodustatud sõna *taide* ehk kunst. Lisaks suutelisuse väljendamisele kasutatakse seda tegusõna sageli episteemilises tähenduses. (Haarala jt 1996: 232–233)

- (53) Ken **ei taitanut laulaa** oikein intervallein, hän ei pystynyt kuoroon (Korp).

2.5. Julguse vms piisavust väljendavad verbid

Sellesse gruppi viib Kangasniemi verbid, mis kuuluvad Aili Flinti liigituse järgi (1980: 59–60) kahte kategooriasse: julguse piisavust ja sitkuse piisavust väljendavad tegusõnad. Neid on mõistlik käsitleda Flint teoses „Semantic structure in the Finnish lexicon: verbs of possibility and sufficiency“ esitatud skeemi põhjal. Flint (1980: 99) kirjutab, et julgust väljendavate verbide semantikat mõjutab kaks tegurit: välisoht ja sotsiaalne surve. Skeemi ülemises osas paiknevad tegusõnad väljendavad, et tegevuse subjekt ei karda väljastpoolt tulevat ohtu. Mida alamal asub verb, seda rohkem on selle tähendus sellest, kuivõrd tegevuse subjekt ei karda (või ikkagi kardab) sotsiaalset survet.

välisoht
uskaltaa
hirvetä
rohjeta
tohtia
juljeta
iljeta
kehdata
sotsiaalne surve

Skeem 1. **Julgust väljendavad verbid soome keeles** (Flint 1980: 99)

Analüüsid nende soome verbide eestikeelsete vastete tähendusi EKI „Soome-eesti suursõnaraamatu“ (2017) ja „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ (2009) põhjal, võib koostada sarnase skeemi eestikeelsete julgust väljendavate verbide kohta.

välisoht
julgema
sõandama
tihkama
täima
ilgema
sotsiaalne surve

Skeem 2. **Julgust väljendavad verbid eesti keeles**

Samas tuleb siiski meeles pidada, et eesti keeles on julgust jms väljendavate verbide tähendused laiemad, mis ei lase tõmmata selget joont nende vahele.

Sitkuse piisavust väljendavad Flinti järgi (1980: 105) soome verbid *hennoa* ja *raskia* ning eesti verbid *raatsima* ja *täima*. Argumendina sitkust ja julgust väljendavate verbide kahte erinevasse gruppi viimise vastu võib mh toimida see, et nende tähendused haakuvad omavahel, nagu nt verbil *täima*.

2.5.1. Julguse vms piisavust väljendavad verbid eesti keeles

Tegusõnal *raatsima* on kaks tähendust. Esiteks väljendab see, et subjekt on valmis tegevuse sooritamiseks juhul, kui tal puudub kaastunne, kahjutunne, peenetundelisus jms (EKSS 2009).

- (54) Ja kui on veel olemas pisikesed kirjakerjutajad, kes tõemeeli usuvad Jõuluvana ja tema postkontorit, kes **raatsiks** neid sellest usust ilma **jätta** (AJA).

Teiseks tähendab see sisemist valmisolekut tegevuse sooritamiseks, kui ei olda liiga ihne, kitsi, säästlik jms (EKSS 2009).

- (55) Üldiselt külmetavad pariislased talvel, **raatsimata** oma elektri- või gaasikütet **sisse lülitada** (AJA).

Verb on laenatud läänemeresoome keelde vanavene keelest (*račiti*), kus see tähendas 'tahtma, armastama, suutma' (ETY 2012). Kaasaegses vene keeles on olemas samatüveline adjektiiv *рачительный* 'kokkuhoidlik, püüdlük, usin' (EVS 1997–2009).

Täima on verbi *raatsima* absoluutne sünonüüm (EKSS 2009). See on moodustatud germaani keeltest laenatud adjektiivist *täis*, mis ilmneb paremini verbi vanakeelses tähenduses 'jätkuma, küllalt olema' (ETY 2012). Järgmistes näidetes väljendab tegusõna *täima* sisemist valmisolekut tegevuseks, mis on tingitud kahjutundest (näide 56) ja ihnsusest/säästlikkusest (näide 57).

(56) Kirjanik keeldus, kuid noort väsinud tüdrukut vastu ööd välja ka **ei täinud visata** (AJA).

(57) Seal, poole mäe peal, **ei täinud** keegi kellelegi midagi **anda** (ILU).

Lisaks verbile *täima* seletatakse osaliselt tegusõna *raatsima* abil verbi *tihkama* tähendust. Samas peab märkima, et verbiga *tihkama* väljendatav tegevus ei ole seotud ihnsuse ega säästlikkusega ning on lähem verbi *söandama* tähendusele. „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ põhjal (2009) võib teha järelduse, et tegusõna *tihkama* väljendab sisemist valmisolekut millegi tegemiseks, kui tegevuse sooritaja on piisavalt julge (näide 58) või ei ole liiga uje (näide 59), kaastundlik ega peenetundeline (näide 60).

(58) Samas **ei tihanud** Seleznjov **prognoosida** Vene-Leedu piirileppe ratifitseerimise kulgu (AJA).

(59) Inga silitas lõpuks ometi häbelikult mehe pikki sõrmi, kuigi ta polnud varem oma uut armastatut õieti **puudutada tihanud** (ILU).

(60) Tegelikult pole ta oma mehega juba pea kaks aastat kordagi maganud, ent kusagilt kõrvalt ta ka **ei tihka** suhet **tekitada**, Tartu on selles suhtes ju kitsas kui küla (ILU).

Verbi *söandama* lähimad sünonüümid on *julgema* ja *tihkama* (EKSS 2009).

(61) Eesti mehed **ei söandagi** psühholoogilt abi ja tuge **küsida** (AJA).

(62) Just omavahel läbi arutatud ja kokku lepitud seisukohtadega **söandati astuda** tsaaririigi võimude esindajate ette (AJA).

Tegusõna *ilgema* väljendab söandamist või suutelisust teha midagi ilget (EKSS 2009). On huvitav, et soome keeles on samatüvelise adjektiivi *ilkeä* primaartähendus „õel“ (SES 2017), aga eesti keeles tähendab omadussõna *ilge* peamiselt, et miski on jälk või vastik (EKSS 2009). On olemas kaks hüpoteesi selle tüve algupära kohta. See võib olla kas vanarootsi laen (*ilder*) ehk 'halb, kuri' või tuletis läänemeresoome tüvest *ila* 'suust voolav veniv lima, sülg'. (ETY 2012)

(63) Tema **ei ilgenud** seda **pealt vaadata**, ta tegi nagu oleks hädaline asi kingipakkepaber öökappi tagasi panna (ILU).

Selles alapeatükis käsitletavate verbide hulgast väljendab verb *julgema* kõige rohkem, et tegevuse subjekt ei karda just väljastpoolt tulevat ohtu. See tegusõna tähendab julguse ilmutamist, söandamist (EKSS 2009). „Eesti etümoloogiasõnaraamatu“ järgi (2012) on verbid *julgema* ja *jultuma* samatüvelised, see kajastub soome verbis *juljeta* ehk „jultumust omama, söandama, ilgema“ (SES 2017).

(64) Need iraaklased, kes kehvast vägivallest ja terrorirünnakutest hoolimata homme **valima julgevad minna**, saavad võimaluse määrata riigi tulevikku (AJA).

2.5.2. Julguse vms piisavust väljendavad verbid soome keeles

Kangasniemi viib sellesse gruppi verbid *hennoa*, *hirvetä* (*hirvitä*), *iljetä*, *juljeta*, *kehdata*, *raskia*, *rohjeta*, *tohtia* ja *uskaltaa*.

Tegusõna *hennoa* väljendab, et mingi tegevuse sooritamiseks on tarvis kõva iseloomu (Kangasniemi 2007: 73), ehk tegevuse subjekt ei tohi haletseda objekti (Haarala jt 1996: 199). Selle tähendus langeb kokku eesti verbidega *raatsima* ja *täima* (SES 2017), kuigi erinevalt verbist *raatsima*, väljendab tegusõna *hennoa* palju harvemini tegevuseks valmisolekut ihnsuse, säästlikkuse vms tõttu (Flint 1980: 107). Soome keele etümoloogia sõnaraamatu järgi (Itkonen 1992: 156) on see moodustatud adjektiivist *hento* ehk nõrk, habras, kerge, peenike (SES 2017). Aili Flint (1980: 105) märgib, et seda verbi kasutatakse sagedamini eitavates lausetes. Näites 65 viitab verb *hennoa* sellele, et tegevuse sooritamine on seotud kahjutundega. Näites 66 takistab tegevuse sooritamist säästlikkus.

(65) **En henno herättää** (Korp).

(66) Kotimaisten marjojen hinnat ovat kaupassa niin huimat, **ettei** niitä syömämarjoiksi **henno ostaa** (Korp).

Sünonüümset tähendust omab verb *raskia*, mille tähendus langeb kokku samatüvelise eesti tegusõnaga *raatsima* (SES 2017). Flintil sõnul (1980: 107) kasutatakse verbi *raskia* seoses ihnsuse või säästlikkusega (näide 67) palju sagedamini kui seoses haletsusega (näide 68).

(67) **Raskit** sä **ostaa** mulle tän? hän varmistaa (Korp).

(68) Minulla on niitä nyt noin kymmenen ja olen jo päättänyt, **etten raski käyttää** niitä niiden oikeaan tarkoitukseen, postikorttina (Korp).

Sisemiste võimete piisavusega on ka seotud verbid *iljetä*, *juljeta* ja *kehdata*. Tegusõna *iljetä* näitab, et midagi võib teha juhul, kui see ei ole liiga vastik või tegevuse subjektil on piisavalt julgust (Kangasniemi 2007: 73). Eesti keelde tõlgitakse see verbide *ilgema*, *julgema* ja *sõandama* abil (SES 2017). Pauli Saukkonen (1995: 177) kirjutab, et *iljetä* on endine translatiiviverb, mis tähendas vanasti „ilgeks saama“ (*tulla ilkeäksi*).

(69) **Et iljennyt käyttää** junan suttuista vessaa (Korp).

(70) Videotaiteilijat tekevät teoksia, joita edes taidetoimikunnan jäsenet **eivät ilkeä katsoa** ilman aurinkolaseja (Korp).

Verbil *juljeta* on erinevalt eesti verbist *julgema* halvustav tähendus (Haarala jt 1996: 330). Võib öelda, et ka see väljendab julgust, aga just sellist „julgust, mis ei ole sotsiaalselt aktsepteeritav“ (Flint 1980: 97). Verb viitab sellele, et tegevuse sooritamiseks on tarvis kõva iseloomu, häbematus või jultumust (Kangasniemi 2007: 73).

(71) Miekkonen suivaantui, kun hänen morsiamensa **julkeni arvostella** tuoreen anoppinsa tanssitaitoa hääjuhlassa (Korp).

Tegusõna *kehdata* viitab sellele, et tegevuse subjekt ei ole liiga uje või häbelik, ehk omab piisavalt julgust selleks, et teha midagi häbenemata (Kangasniemi 2007: 73).

(72) Suuri osa kysymyksistä oli sellaisia, joita nuori **ei ikinä kehtaisi kysyä** edes kouluterveydenhoitajalta saati sitten omilta vanhemmiltaan (Korp).

Lisaks on selle verbi tähendus seotud viisakuse ja taktitundega (Haarala jt 1996: 431; VISK).

(73) Kukaan nainen **ei kehtaa kulkea** valkoisessa hyljeturkissa (Korp).

Soome keele idamurretes kasutatakse *kehdata* allkäsitletud verbi *viitsiä* tähenduses (Flint 1980: 97; Haarala jt 1996: 431).

(74) Tässä iässä **ei** enää **kehtaa leipoa** kaikkea itse, kun leivonnaiset saa näin paljon helpommalla (Korp).

Erinevalt eesti verbist *tohtima*, mida kasutatakse peamiselt deontilise modaalverbina, tähendab soome verb *tohtia* 'söandama, riskima, tihkama, julgema' (SES 2017). Selle lähimad sünonüümid on *rohjeta* ja *uskaltaa* (Haarala jt 1996: 317). Tüvi, millest see on moodustatud, on indoeuroopa algupära ja tähendas vanaindia keeles ka „julgema“ (ETY 2012).

(75) Neuvostoliiton ja Suomen välinen sota, evakkojen kohtalot ja Viipurin menetys olivat niin arkoja aiheita, **ettei** edes kirjaa **tohdittu palkita** (Korp).

Tegusõna *rohjeta* tähendab, et tegevuse subjekt ei ole liiga uje ega arg (Kangasniemi 2007: 74). See on moodustatud adjektiivist *rohkea* ehk 'julge, sirgjooneline, siivutu' (Itkonen 1992: 86).

(76) Hanski **ei rohjennut** myöskään **haaveilla** olympiakomitean joustavuudesta, vaikka siihen olisi hänen tapauksessaan hyvät perusteetkin (Korp).

(77) Juomaankaan **en** vesijohtovettä **rohjennut** (Korp).

Suuremal määral viitavad julgusele, mis on seotud välisohu mittekartmisega, verbid *hirvetä* ja *uskaltaa*. Verb *hirvetä* (*hirvitä*) on moodustatud adjektiivist *hirveä* ehk 'hirve' (Itkonen 1992: 167). See tegusõna väljendab, et tegevuse sooritamiseks on tarvis julgust või tegevuse subjekt ei ole liiga uje ega arg (Kangasniemi 2007: 74). Olenevalt kontekstist võib selle tõlkimiseks eesti keelde kasutatada verbe *julgema*, *söandama*, *raatsima*, *tihkama* või *ilgema* (SES 2017).

(78) **En** kuitenkaan **hirvinnyt** heti **mennä laskemaan** suuresta suksimäestä (Korp).

Sõnaraamatu „Suomen kielen perussanakirja“ järgi tähendab verb *uskaltaa* olemist piisavalt julge millegi tegemiseks (Haarala jt 1996: 430). Lisaks julgusele viitas see vanas keeles usaldamisele ja turvamisele (Itkonen 1992: 377), mis kajastub samatüvelises eesti verbis *usaldama*, kuna mõlemad verbid on moodustatud verbist

uskoa/uskuma, mis on läänemeresoome-saami (teiste allikate järgi germaani) algupära (ETY 2012).

(79) Saksalaised kaupunkilaised **eivät uskaltaneet mennä** metsään vaan tarvitsivat avoimen maaston (Korp).

2.6. Muud suutelisust väljendavad verbid

Sellesse gruppi kuulub kolm tegusõna, mille konkreetsed ja omapärased tähendused ei võimalda viia neid ühtegi eelmainitud gruppidest: *malttaa*, *viitsiä* ja *tarjeta* (Kangasniemi 2007: 74). Toetudes Kangasniemi liigitusele võib öelda, et eesti keeles kuuluvad samasse gruppi verbid *maldama* ja *viitsima* (SES 2017).

Lisaks käsitletakse käesolevas alapeatükis soomekeelset verbi *sopia*. See kuulub Kangasniemi järgi ruumi, suuruse vms piisavust väljendavate verbide hulka (Kangasniemi 2007: 72–73), mida käesolevas bakalaureusetöös ei käsitleta, kuna teisi sellesse gruppi kuuluvaid verbe kasutatakse reeglina lihtöeldisena, st nad ei ole modaalsed.

2.6.1. Muud suutelisust väljendavad verbid eesti keeles

Tegusõna *maldama* tähendab, et tegevuse sooritamine nõuab kannatlikkust. Selle lähimad sünonüümid on *kärsima* ja *läbema*. (EKSS 2009)

(80) Pikk tööpäev väsitas ja sestap **ei mällanud** Kristina **oodata**, vaid tahtis kibekähku kingituste jagamiseni jõuda (ILU).

Verb *viitsima* osutab tahtmise, hoolimise, tahtejõu olemasolule, sellele, et keegi võtab vaevaks midagi teha (EKSS 2009). Võib öelda, et see on seotud usinusega (Alho jt 2008).

(81) Heek on suur jutupaunik, aga eriti tööd **teha ei viitsi** (AJA).

2.6.2. Muud suutelisust väljendavad verbid soome keeles

Verbid *malttaa* ja *viitsiä* on samatüveliste eestikeelsete verbide absoluutsed sünonüümid, mis viitavad vastavalt kannatlikkuse piisavusele ning tahtejõu olemasolule või liigse laiskuse puudumisele (Kangasniemi 2007: 74).

(82) Hänen olisi pitänyt **malttaa pysyä** hytissä, mutta se oli vaikeaa (Korp).

(83) Luistimet sopivat hyvin myös keski-ikäisten jalkoihin, kun lajia **viitsii** vähän **harjoitella** ja luistelun salaisuuksiin muutenkin **perehtyä** (Korp).

Verb *tareta* (*tarjeta*) on mõnevõrra unikaalne, kuna tähendab külmetamata hakkama saamist (Haarala jt 1996: 255) ehk seda, et tegevust võib sooritada, kui on piisavalt soe või ei ole liiga külm (Kangasniemi 2007: 74). Mõnedes soome keele murretes on sellel tegusõnal laiem tähendus, mis väljendab üldist hakkama saamist, julgust ja söendamist, nt töös või kakluses (Itkonen jt 1992: 272). Erkki Itkonen (1992: 272) eeldab, et see võib olla tingitud sellest, et samast tüvest pärineb sõna *tarkka* 'hoolas, tähelepanelik, valvas' (SES 2017).

(84) Normaalkesänä järvissä **tarkenee uida** jo juhannuksena (Korp).

Tegusõna *sopia* väljendab, et tegevust võib sooritada, kui on piisavalt ruumi või harmooniat (Kangasniemi 2007: 72–73). See on polüsemne verb, mis esineb lauses nii liht- kui ka liitõeldisena. On märkimisväärne, et kui seda kasutatakse soome keele 1. infinitiiviga, siis väljendab see tavaliselt deontilisust, 3. infinitiiviga aga dünaamilisust, viidates sellele, et midagi võib teha, kui on piisavalt ruumi (Kangasniemi 1992: 332).

(85) Kirkko, johon pitäisi **sopia** noin 950 ihmistä **istumaan** (Korp).

Kokkuvõte

Modaalsus on semantiline kategooria, mis väljendab kõneleja või kirjutaja hinnangut lausesisu tõesuse või võimalikkuse ning tegevuse lubatavuse või kohustuslikkuse kohta. Modaalsuse kaks põhiaspekti on võimalikkus ja vajalikkus. Lisaks eristatakse kolme modaalsuse liiki ehk dünaamilisust, deontilisust ja episteemilisust.

Dünaamilisus väljendab eelkõige agendi ehk tegevussubjekti suutelisust või suutmatust midagi teha. See võib olla tingitud nii välistest asjaoludest (nt aeg või temperatuur) kui ka sisemisest teguritest (agendi omadused). Seega on dünaamilist modaalsust väljendavaid verbe läänemeresoome keeltes mõistlik käsitleda Heikki Kangasniemi poolt koostatud soomekeelsete suutelisust väljendavate verbide liigituse abil.

Modaalsus pakub rohkeid võimalusi uurimiseks. Võib analüüsida modaalverbide ja teiste modaalsuse väljendamiseks kasutatavate vahendite semantikat, nagu käesolevas bakalaureusetöös. Võib käsitleda neid pedagoogilisest seisukohast, analüüsides eesti ja/või soome keelt võõrkeelena õppivatel tudengitel esinevaid vigu nende verbide kasutamises. Lisaks võib uurida, kuivõrd teise läänemeresoome keele oskamine mõjutab eesti ja/või soome keele modaalverbide omandamist ja reeglipärast kasutamist. Samuti võib analüüsida, kuidas eesti või soome keele dünaamilist modaalsust väljendavaid verbe tõlgitakse võõrkeelde, võrreldes ilukirjanduslike teoste tõlkeid lähtetekstiga.

Käsitletavate verbide tähenduste analüüs sõnaraamatute ja keelekorpusmaterjalide põhjal näitas, et soome keeles on dünaamilist modaalsust väljendavad verbid spetsiifilisemad kui eesti keeles. See tähendab, et eesti keeles on rohkem universaalseid, mitmetähenduslikke modaalverbe, mis võib põhjustada segadust keeleõppe käigus. Seega erinevusi nende verbide tähenduste vahel on keeleõppe käigus mõistlik seletada just semantiliselt seisukohalt nende primaartähenduste põhjal (verb *jaksama* väljendab eelkõige füüsilist jõudu, verb *suutma* kognitiivset/vaimset suutmist jne).

Monoseemsete ja kitsa tähendusega soomekeelsete verbide tõlkimiseks eesti keelde kasutatakse sageli mitmetähenduslikke universaalseid modaalverbe, eriti on see nähtav aja ja füüsilise jõu piisavust väljendavate verbide puhul. Näiteks tegevuse sooritamise võimalikkust aja piisavusel väljendatakse soome keeles viie spetsiifilise verbi abil (*ehtiä, ennättää, joutaa, joutua ja keretä*), eesti keeles aga verbiga *jõudma* (ja mõnikord *suutma*). Eesti keeles ei ole monoseemset tegusõna soomekeelse verbi *tareta* tõlgimiseks, mis väljendab hakkama saamist sobival temperatuursetel asjaoludel (kui ei ole liiga külm).

Soome keeles on rohkem julguse piisavust väljendavaid verbe kui eesti keeles. Tegusõnu, mis väljendavad, et tegevuse subjekt ei karda väljastpoolt tulevat ohtu, on soome keeles kolm (*uskaltaa, hirvetä ja rohjeta*), eesti keeles kaks (*julgema ja söandama*). Sotsiaalse laitmise mittekarmit väljendab soome keeles neli verbi (*tohtia, kehdata, juljeta ja iljetä*), eesti keeles kolm (*tihkama, söandama ja ilgema*).

Erinevalt soome verbist *saada*, ei väljenda eesti tegusõna *saama* deontilisust, vaid dünaamilisust. Teiste verbide hulka, mis on moodustatud samast tüvest, kuid erinevad kahes keeles tähenduse poolest, kuuluvad sm *saattaa* ja ee *saatma* (ei ole modaalne), sm *juljeta* ja ee *julgema*, sm *tohtia* ja ee *tohtima* (väljendab deontilisust), sm *uskaltaa* ja ee *usaldama* (ei ole modaalne).

Lühendid

AJA – Tasakaalus korpusest võetud ajakirjanduslikud näited

ILU – Tasakaalus korpusest võetud ilukirjanduslikud näited

ee – eesti

sm – soome

Kirjandus

Alho jt = Alho, I., A. Hakulinen, T.R. Heinonen, V. Koivisto, R. Korhonen, M. Vilkuna 2004. Iso suomen kielioppi. Verkkoversio tulostettu 2008. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Peatoimetajad: Rudolf Karelson, Valve Kullus (Põlma), Erich Raiet, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis. 2. trüki toimetajad: Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, Mati 2013. Eesti keele lauseõpetus: sissejuhatus. Öeldis. Tartu Ülikool.

ETY 2012 = Eesti etümoloogiasõnaraamat 2012. Koost. ja toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoimetaja Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EVS 1997–2009 = Eesti-vene sõnaraamat 1997–2009. Toim. Anne Romet, Nelli Melts, Maimu Liiv, Elli Riikoja, Inna Martoja, Savvati Smirnov, Mare Tetsov, Mai Tiits, Tiia Valdre, Enn Veskimägi. Koost. Jelena Kallas, Helga Laasi, Tiiu Lagle, Helle Leemets, Maimu Liiv, Hele Pärn, Anne Romet, Leeni Simm, Ülle Viks, Asta Õim. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Flint, Aili 1980. Semantic structure in the Finnish lexicon: Verbs of possibility and sufficiency. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haarala jt = Haarala, R., M. Lehtinen, E.-R. Grönros, T. Kolehmainen, I. Nissinen, S. Kantokoski 1996. Suomen kielen perussanakirja. 4. painos. Helsinki: Edita.

Hakulinen, Auli, Fred Karlsson 1995. Nykysuomen lauseoppia. – 3. muuttamaton painos (1. painos 1979). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Itkonen jt = Itkonen, E., U.-M. Kulonen, M. Cronstedt, A.J. Joki, E. Koponen, R. Peltola, M. Puromies, K. Ruppel, S. Tanner 1992.** Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Helsinki: SKS & Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus.
- Jokela, Hanna 2012.** Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta. Väitöskirja. Annales Universitatis Turkuensis C 334. Turku: Turun yliopisto.
- Kangasniemi, Heikki 1987.** Miten Alma-täti voi? – Virittäjä 2, 138–163.
- Kangasniemi, Heikki 1992.** Modal expressions in Finnish. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kangasniemi, Heikki 2007.** Suomen kielen tikapuut. Kielioppi- ja harjoituskirja. Jatkotaso 2. Tampere: Kielikeskus, Tampereen yliopisto.
- Karpushkina, Anastasiia 2015.** Suomen kielen voimista ilmaisevat verbit. Diplomitöö. Petroskoi Riiklik Ülikool.
- Kehayov, Petar, Reeli Torn-Leesik 2009.** Modals in Balto-Finnic. – Björn Hansen, Ferdinand de Haan (toim.). Modals in the Languages of Europe. A Reference Work. Berlin: Mouton de Gruyter, 363–400.
- Laitinen, Lea 1988.** Pitääkö vai saako – modaaliverbien kaksoissidos. – Virittäjä 92(1), 57.
- Plungian = Плу́нган, В. 2003.** Общая морфология: введение в проблематику. Москва: Издательская группа УРСС.
- Rätsep, Huno 1986.** Eesti kirjakeele sõnatüvede tuletuskoormus. – Keel ja kirjandus 11, 662–667.
- Saukkonen, Pauli 1995.** Infinitiivirakenteidemme historiaa. Nykysuomen rakenne ja kehitys, 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SES 2017 = Soome-eesti suursõnaraamat 2017.** Koost. ja toim. Anu Haak, Paul Kokla, Külli Kuusk, Helga Laanpere. Peatoimetaja Valdek Pall. Tallinn–Helsinki: Eesti Keele Sihtasutus.

Tragel, Ilona, Margit Mikkilä 1994. Suomen ja viron *saada* ja *voida* verbien vertailua kognitiivisesta näkökulmasta. Toim. Sulkala, H.; Laanekask, H.. – Lähivertailuja 8. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.-9.5. 1994. Oulu: Oulun Yliopisto, 114–123.

Tragel, Ilona 2001. Eesti keele *saama* ja *võima* ning soome keele *saada* ja *voida*. Tähendused ja vastavused kognitiivse semantika vaatenurgast. – Keel ja Kirjandus 2, 99–110.

Uuspõld, Ellen 1989. Modaalsetest ja modaalsetest predikaadist eesti keeles. – Keel ja Kirjandus 8, 468–477.

von Wright, Georg Henrik 1963. Norm and Action. Great Britain: Routledge & Kegan Paul.

Näiteallikad

Korp = Borin, L., M. Forsberg, J. Roxendal 2012. Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. Suomen kielen korpuset. korp.csc.fi. Vaadatud 11.05.2018.

Tasakaalus korpus; <http://www.keeleeveeb.ee/dict/corpus/balanced/>. Vaadatud 11.05.2018.

Глаголы, выражающие динамическую модальность в эстонском и финском языках. Аннотация

Настоящая бакалаврская работа представляет собой контрастивное исследование модальных глаголов в эстонском и финском языках. Цель исследования – установить, какие глаголы используются для выражения динамической модальности в эстонском языке, сравнить их значения с соответствующими финскими глаголами и представить выявленные в ходе исследования семантические различия.

Исследование является актуальным как с научной, так и с педагогической точки зрения, поскольку в эстонском и финском, в отличие от индоевропейских языков, имеется большое количество модальных глаголов, выражающих способность. Освоение и правильное употребление этих глаголов вызывает сложности у студентов, изучающих финский и/или эстонский язык как иностранный.

Глаголы рассматриваются с семантической и этимологической точки зрения с опорой на классификацию Х. Кангасниemi. Для анализа значений и этимологии глаголов использовались словари Института эстонского языка (EKI), а также толковый и этимологический словари финского языка. Источниками языкового материала являются корпус эстонского языка *Tasakaalus korpus*, включающий в себя как публицистические, так и художественные тексты, и корпуса финноязычных публицистических текстов Национальной библиотеки Финляндии (KLK). Данная бакалаврская работа развивает начатое в Петрозаводском государственном университете исследование, посвященное выражающим способность глаголам в финском языке (2015).

Работа состоит из введения, двух глав и заключения. В первой главе рассматриваются понятие, аспекты и виды модальности, а также кратко дается обзор используемых для её выражения языковых средств, включая модальные глаголы. Вторая глава представляет собой практический контрастивный анализ рассматриваемых глаголов на примере материала языковых корпусов.

Модальность – это семантическая категория, выражающая отношение говорящего к содержанию высказывания. Она включает в себя два основных аспекта: возможность и необходимость. Также существует три основных категории модальности:

динамическая, деонтическая и эпистемическая модальность. Эпистемическая модальность выражает мнение говорящего о вероятности обозначенной ситуации, деонтическая – о допустимости или необходимости какого-либо действия, а динамическая указывает на способность или неспособность агенса совершить какое-либо действие или отказаться от него.

В основе классификации Кангасниemi лежит принцип, согласно которому на значение каждого выражающего динамическую модальность глагола влияет два аспекта: возможность и достаточность какого-либо качества. В зависимости от того, какое качество необходимо для совершения выражаемого глаголом действия, Кангасниemi выделяет семь групп выражающих способность глаголов.

Анализ значений глаголов на основе словарей и материала языковых корпусов показал, что в эстонском языке больше универсальных, многозначных глаголов, выражающих динамическую модальность. Для перевода финских предложений с моносемными глаголами и глаголами с узким значением зачастую используются обладающие более широким спектром значений универсальные глаголы: *jaksama*, *jõudma*, *saama*, *suutma* и *võima*. Так, для выражения возможности совершения действия при наличии времени в финском языке используется пять глаголов: *ehitiä*, *ennättää*, *joutaa*, *joutua* и *keretä* (*keritä/kerjetä*), в то время как в эстонском языке для этого используются универсальные модальные глаголы: *jõudma* и изредка *suutma*. Глагол *saama*, в отличие от финского глагола *saada*, употребляется для выражения динамической, а не деонтической модальности. Наиболее многочисленной является группа, в которую входят глаголы, выражающие возможность совершения действия при наличии смелости, силы духа и т. п.. В финском языке имеется девять, а в эстонском – шесть таких глаголов. В последнюю группу (прочие выражающие динамическую модальность глаголы) входят глаголы, выражающие возможность совершения действия при наличии достаточного количества терпения (эст. *maldama* и фин. *maltaa*) или прилежания (эст. *viitsima* и фин. *viitsiä*). Также к ней относится примечательный глагол *tareta* (*tarjeta*), выражающий возможность совершения действия при наличии подходящих температурных условий (если не слишком холодно). В число других глаголов, образованных от одних корней, но отличающихся в финском и эстонском языках по значению, входят фин. *saattaa* и эст. *saatma* (не является модальным), фин. *juljeta* и эст. *julgema*, фин. *tohtia* и эст. *tohtima* (выражает деонтическую модальность), фин. *uskaltaa* и эст. *usaldama* (не является модальным).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina ANASTASIIA KARPUSHKINA
(*autori nimi*)
(sünnikuupäev: 18.11.1991)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

"DÜNAAMILIST MODAALSUST VÄLJENDAVALD VERBID SOOME JA EESTI KEELES"

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on RAILI POOL,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 10.06.2018 (*kuupäev*)